

שבת שלום

השבת אנחנו קוראים את פרשת "בא". פרשת "בא" מדברת על שלוש המכות האחרונות במצריים – מכת הארבה, מכת החושך ומכת הבכורות, מדברת על היציאה הפיזית ממצריים, ובסופה – גם על המצווה להזכיר ולספר את סיפור יציאת מצריים שנה אחר שנה.

אני רוצה להתחיל ולדבר על מכת החושך. על החושך הזה אמרו רבותינו: "עבה כדינר היה, שנאמר: 'וימש חושך' שהיה בו ממש".

הם מדברים על חושך שאיננו העדר של משהו, אלא נוכחות של דבר מה אחר, של ממשות, ועל כן אפשר לגעת בו, למשוש. אנחנו יכולים לעצום עיניים ולדמיין את החושך הזה, את ממשותו, את מגעו הסמיך.

עד כדי כך היה החושך ממשי ועבה שבמדרש תנחומא מפרשים את הפסוק: "וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִתְחַתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים...". כך: "כל מי שהיה יושב, לא היה יכול לעמוד. והעומד, אינו יכול לישב. ומי שהוא רבוע, לא היה יכול לזקוף".

בקיצור – כל כך חשוך היה שם, עד כדי כך שהחושך היה משהו מוחשי, מורגש. אבל הדבר המעניין הוא שהחושך הזה היה רק בבתי המצרים. ואילו בתי היהודים, בזמן הזה – היו מוארים. למה? נחזור לזה מאוחר יותר.

פרעה, כמלך מצרים היה חסין לרוב המכות שניתנו על ארצו. הוא ישב לו בארמון, ואכן הרבה מהמכות קיבלו ביטוי גם בתוך הארמון, אבל קשה לי להאמין שהוא סבל מהן באופן אישי. אפשר לדמיין את המשרתים שרצים מסביבו ומונעים ממנו להרגיש את הצפרדעים שקופצות מסביבו, או מחפשים בפינות המרוחקות ביותר את האוכל כדי לספק לו את ארוחתו הבאה – גם כשהארבה מכלי את כל השדות בממלכה, כך שאפשר להבין למה פרעה היה מוכן פעם אחר פעם להקריב את בני עמו תוך כדי הוויכוח הפוליטי והדתי עם משה ואהרן. כל פעם הרעה נשארה מחוץ לחלון שלו. כל פעם – עד מכת הבכורות. במכת הבכורות מתואר באופן מאוד ברור איך גם בארמון – עלתה הצעקה. ואז, אחרי שהצליח להתעלם מהרע אצל כל מי שמסביבו, כשפתאום הרעה הגיעה אליו, אל מפתן ביתו – רק אז פרעה נכנע, ואפשר לבני ישראל לצאת ממצרים על גברייהם, נשיהם, טפם, ורכושם. בעצם המסר פה הוא שמי שמתעלם מהחושך שמסביבו, ונותן לו להתקיים, יגלה שהחושך מגיע גם אליו הביתה ופוגע בו אישית.

קרוב לסוף הפרשה, בספר שמות, פרק י"ג/8: "והגדת לבנך ביום ההוא בעבור זה עשה לי אדוני בצאתי ממצריים". יש פה מצווה ברורה לספר, להגיד, לחנך (את בנינו). למה זה כל כך חשוב להגיד? בחיי היום יום אנחנו לא כל כך שמים לב, אבל למילים יש כוח הרבה מעבר לעצמן, יש להן כוח יוצר. דוגמאות? העולם נברא במילה ("הוא שאמר והיה העולם"). החיות קיבלו משמעות רק כשאדם קרא להם בשמות.

רוצים דוגמאות מוחשיות יותר? כל המילים שהתחילו מהפיכות, כל המילים שנכתבות היום ברשתות החברתיות – שיצרים תהליכים, או חס וחלילה – פוגעות בכל מיני צורות בכל מיני אנשים – בלי להיכנס לפרטים. ואיך מספרים על יציאת מצריים? ברוב הבתים בישראל היום (גם אלו שמגדירים את עצמם חילוניים!) – מתכנסת המשפחה ביחד, לטעודה חגיגית, שרים, מספרים לפחות חלק מהסיפור, והערב הזה מתואר כשמחה בפני עצמה, כערב מואר. בהרבה מקרים שמעתי על מנהג להזמין לסדר אנשים שלא תמיד יש להם את היכולת, או את החברה – כדי ליצור סדר כזה, והנה דוגמא לעוד אור שמפוזר בערב כזה.

אבל אני רוצה לחזור אחורה הרבה שנים, עוד לפני המנהגים היהודיים, המונותאיסטים – אלא לתקופה שבה אנשים היו יושבים בתקופה הזו ממש עם הטלאים החדשים שרק נולדו (אנחנו מדברים על התקופה של ממש תחילת האביב), זו התקופה שבה מאוד קר באזורים מסוימים, והטלאים לא בהכרח עומדים בקור הזה, ואם כן – יש חיות טרף שמורעבות מהחורף הקשה שמוכנות לפלוש לתוך החוות של האנשים בניסיון לטרוף את הטלאים.

גם שם האמינו באיזה כוח חיצוני שתפקידו להציל את העדרים שלהם, וגם שם – כדי להילחם בחושך – היו מדליקים הרבה אור. יש אנתרופולוגים שטוענים שהטקס הזה עמד במקורו של ליל הסדר שלנו, וכבר אמר שלום חנוך – "תמיד הכי חשוב לפני עלות השחר..."

אז מה הקשר בין כל מה שתארתי פה? אני רוצה לעמוד על הקשר הזה על ידי אגדה. אמנם לא אגדה של חז"ל, אבל בהחלט עתיקה ביותר:

שני חברים נפטרים, אחד נשלח לגן עדן, השני – לגיהנום. כעבור כמה שנים הם נפגשים, ומספרים אחד לשני על חוויותיהם. ראשון פותח החבר שהגיע מהגיהנום. הוא מספר בעצב: "אנחנו יושבים כולנו מסביב לסירים עם התבשילים הטעימים ביותר, עם ריחות מהבילים ומדהימים, ולכולנו יש רק כפות עם ידיעות מאוד ארוכות, ואנחנו יכולים לקחת את התבשילים בכפות, אבל לא להגיש אותם לפינו, וכך אנחנו עומדים מסביב לסירים האלה, מריחים את האוכל הטעים, רוצים נורא לאכול, ולא יכולים, וממשיכים לסבול מהרעב הזה עד קץ הימים". "מעניין" – אמר החבר השני, זה שהגיע מהגיהנום "גם אצלינו יש את אותם סירים, ואת אותן כפות, אבל אנחנו מגישים את הכפות האלה אחד לשני, וכך מצליחים לאכול את אותם מאכלים טעימים שאתה מדבר עליהם".

המסר הוא שהגיהנום וגן העדן הם אותו עולם, ומה שמבדיל ביניהם הוא ההתנהגות של האנשים החיים בהם. ואיך זה קשור לכל מה שדיברנו? אני טוען שהמצרים, העושיקים, המעבידים והמנצלים, הביאו במו ידיהם את החושך ששרר עליהם, בעוד שבני ישראל (לפחות על פי המדרש) – נשארו צדיקים, ולכן ישבו באור.

אני טוען שבאופן שבו אנחנו מדברים, והתוכן שאותו אנחנו אומרים – יכול ליצור אור, אך גם באותה מידה יכול להביא את החושך, אבל גם למעשינו יש משמעות – אם נתעלם מהחושך שמסביבו ולא נפעל להפיג אותו – בסופו של דבר נהיה גם אנחנו בחושך, והמטרה של קיום סדר פסח, והסיפור של יציאת מצריים היא לא רק כדי שנזכור את השורשים שלנו, אלא גם להזכיר את אותם ערכים מוארים שעל פיהם התהווה עם ישראל בראשית דרכו – החירות, הצדקה, עשיית הטוב, והדאגה

לזולת. זה האור שאותו אנחנו אמורים להביא – כעם, וכאנשים .
שבת שלום.